UZUL LIMBII MATERNE CA PARAMETRU DEFINITORIU AL VITALITĂȚII UNUI GRUP ETNIC MINORITAR ANALIZĂ SOCIO-LINGVSTICĂ CU REFERIRE SPECIALĂ LA MINORITATEA GERMANĂ DIN BUCOVINA

CAROL-ALEXANDRU MOHR

Der Gebrauch der Muttersprache als maßgebender Parameter für die Vitalität einer Volksgruppe. Soziolinguistischer Ansatz mit besonderem Bezug auf die deutsche Volksgruppe in der Bukowina

(*Zusammenfassung*)[*]

Unter Berücksichtigung der zu einem gewissen Zeitpunkt bestehenden Verhältnisse zwischen *Sprachwissen, Sprachkönnen* und *sprachliches Gewissen*, kann gezeigt werden, dass der Gebrauch der Muttersprache in verschiedenen gesellschaftlichen und privaten Kommunikationssituationen ein bestimmender Parameter für die Bewertung der Vitalität einer Volksgruppe ist. Aufgrund mancher kulturtheoretischen Ansätze der interkulturellen Phänomenologie und der von Hans Jürgen Sasse in „Theory of Language Death" statuierten Paradigmen, wird im vorliegenden Aufsatz die Auflösung der deutschen Volksgruppe in der Bukowina dargestellt. Obwohl es noch einige deutschsprachige „Volksdeutsche" in der Bukowina gibt, heißt das längst nicht, dass die deutsche Volksgruppe als *Organon* lebt oder als *zusammenhängende Gesamtheit* funktioniert.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Muttersprache, Volksgruppe, Bukowina, language death, Bernhard Waldenfels, Hans-Jürgen Sasse, Eugen Coseriu, die Bukowina-deutschen.

În conștiința lingvistică a multor bucovineni (aparținând mai multor etnii) limba germană este încă percepută ca limba culturală sau ca limbă de prestigiu. Însă, uzul şi cunoaşterea limbii germane în Bucovina reflectă altă realitate lingvistică. Nici măcar pentru cei care sunt sau se declară aparținători ai minorității germane din Bucovina, limba germană nu mai este limba de comunicare cotidiană în viața familială sau religioasă.

[*] Traducere: Carol-Alexandru Mohr

Analele Bucovinei, **XXV**, *1* (50), p. 233–245, Rădăuți – București, 2018

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

Noțiunea de prestigiu al limbii nu este o noțiune obiectivă şi universală. Nu se poate afirma faptul că o limbă în care s-au creat valori culturale este întotdeauna şi oriunde mai prestigioasă decât o limbă în care creația culturală este mai modestă. Prestigiul limbii este rezultatul acțiunii unui complex de factori atât obiectivi, cât şi subiectivi şi este reflectat diferit nu numai la nivelul diverselor grupuri de vorbitori[1], dar chiar şi în conştiința şi comportamentul lingvistic al unuia şi aceluiaşi vorbitor, în funcție de fazele propriei existențe[2]. Anumite evenimente istorice şi politicile lingvistice (parțial stigmatizatoare în privința limbii germane) promovate în România după anul 1918 au determinat un anumit comportament lingvistic al germanilor şi al populației germanofone din Bucovina. Acest comportament s-a caracterizat, inițial, prin hibridizarea şi bastardizarea limbii materne şi, în final, prin renunțarea la uzul şi la transmiterea acesteia generațiilor următoare. Nu doar „istoria şi politica" sunt cauzele degenerării identității culturale şi lingvistice; în mare parte, disoluția identității germanilor bucovineni se explica prin „ei înşişi", prin „judecățile şi prejudecățile" dominante după care s-au orientat în viața familială, socială, economică, religioasă etc.

Schimbările politice şi culturale care au avut loc după anul 1990 au determinat destigmatizarea limbii germane, nu însă şi revitalizarea uzului competent al acesteia de către populația germană rămasă în Bucovina.

Procesul natural de învățare a limbii materne în copilărie determină un mod specific de percepere a realității de către individul vorbitor, pentru că limba nu este doar un sistem şi un mijloc de comunicare, ci şi o imagine particulară a lumii (un „glosocosmos"). Asocierile şi interpretările pe care le face un vorbitor sunt, în prima fază a vieții, determinate, iar apoi, pe parcursul întregii vieți, influențate de limba pe care acesta a dobândit-o în mediul sau nativ. Când cineva învață o a doua limbă, are tendința de a raporta lexicul şi normele limbii străine la paradigmele limbii materne. Abia într-o fază avansată de cunoaştere a limbii străine, vorbitorul dobândeşte capacitatea de a gândi în limba respectivă şi conştientizează, prin comparație cu limba sa maternă, că între cele două limbi nu se pot stabili corespondențe riguros biunivoce, de tipul funcțiilor bijective din analiza matematică. Chiar şi în situațiile de bilingvism, deci atunci când cineva vorbeşte la fel de bine două limbi, doar una din ele activează ca limbă maternă în conştiința sa lingvistică. Dacă un vorbitor, bilingv sau plurilingv, nu mai „simte" care este limba sa maternă, înseamnă că şi-a pierdut identitatea lingvistică; este prețul pe care a trebuit să-l plătească pentru lărgirea orizontului său de cunoaştere şi mărirea capacității sale de înțelegere a lumii. Cine şi-a pierdut identitatea lingvistică, adică cineva pentru care

[1] Este interesantă şi disjungerea, în spiritul logicii aristoteliene, a intensiunii noțiunii *prestigiu al limbii*. Cred ca se poate vorbi de un *prestigiu declarativ-sentențios*, atunci când mulți indivizi vorbitori declară că o limbă (în cele mai multe cazuri, limba lor maternă sau, dimpotrivă, limba cuceritorilor sau stăpânitorilor spațiului lor cultural) este superioară altor idiomuri, şi de un *prestigiu ascuns* atunci când un idiom este perceput de mulți indivizi vorbitori ca fiind prestigios, dar acest lucru nu este declarat public.

[2] De exemplu, este cazul copiilor din familii germane, care frecventează şcoli româneşti.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

două sau mai multe limbi au devenit la fel de importante (indiferent dacă le vorbeşte la fel de bine sau la fel de prost), nu mai poate aparține organic, ci doar social, politic, cultural sau emoțional unui grup etnic cu o anumită limbă, cultură şi tradiție (locală, regională şi/sau națională).

Uzul limbii materne este un parametru important pentru descrierea vitalității unui grup etnic, dacă nu din punct de vedere strict ştiințific (adică obiectiv), măcar din perspectiva empirică şi fenomenologică. De exemplu, pe baza teoriei fenomenologului german Bernhard Waldenfels[3] se poate analiza dacă şi în ce măsură membrii unui grup etnic s-au înstrăinat, din punct de vedere emoțional, de limba lor, aceasta devenind pentru ei un *externum* (adică ceva care există doar în afara propriului habitat), un *alienum* (ceva care aparține altcuiva) sau un *insolitum* (ceva neobişnuit sau neinteligibil prin modul propriu de percepție şi interpretare).

Analiza cunoaşterii şi a uzului limbii materne ar trebui sa vizeze trei aspecte care au fost definite de Ioan Oprea în cartea *Elemente de filozofia limbii*[4], şi anume:

– *ştiința lingvistică* (reprezentând existența în mintea oamenilor a cunoştințelor de şi despre limbă)[5];

– *competența lingvistică* (capacitatea de a utiliza cunoştințele de limbă în vorbire, iar în cazul ideal „capacitatea de a genera, ca vorbitor, şi de a pune în valoare, ca ascultător, orice lanț lingvistic" al unei limbi);

– *conştiința lingvistică*, ce reprezintă imaginea subiectivă a limbii pe care vorbitorul o încorporează în structura sa spirituală; conştiința lingvistica „nu poate fi impusă şi dă vorbitorului identitate în raport cu cei care folosesc alte limbi şi sentimentul de comuniune cu ceilalți vorbitori ai limbii sale"[6].

Deşi există raporturi dialectice de determinare între ştiință, competență şi conştiință lingvistică, aceste concepte sunt distincte. Pentru descrierea vitalității unui grup etnic, conştiința lingvistică este mai relevantă decât celelalte componente ale conştiinței umane (adică decât conştiința națională, socială, politică, religioasă etc.). Dar înainte de a prezenta aspecte referitoare la uzul limbii materne şi la vitalitatea unui grup etnic, ne vom referi pe scurt la ceea ce înseamnă, în general, cunoaşterea unei limbi, utilizând o valoroasă teză gnoseologică a genialului precursor al Iluminismului, Gottfried Wilhelm Leibniz.

Asemenea tuturor tipurilor de cunoaştere, cunoaşterea limbii se situează pe unul dintre nivelurile ierarhice ale cunoaşterii definite de Leibniz în tratatul *Meditationes de cognitione, veritate et ideis* (1694). Eugen Coşeriu (singurul lingvist român care a influențat adânc şi trainic cercetarea lingvistică la nivel mondial) afirmă că acest tratat este o lucrare fundamentală pentru ştiințele umaniste, considerând

[3] Bernhard Waldenfels, *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*, 1. Aufl, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2006, p. 109–120.

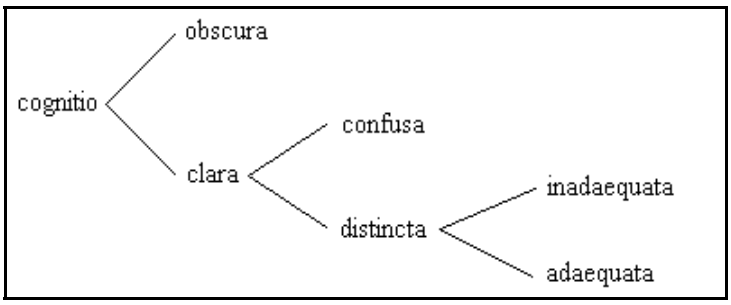
[4] Ioan Oprea, *Elemente de filosofia limbii*, Iași, Editura Institutul European, 2007, p. 207–224.

[5] A nu se confunda cu „ştiința limbii" (lingvistica).

[6] Aceste noțiuni sunt denumite în limba germană *Sprachwissen*, *Sprachkönnen* şi, respectiv, *Sprachbewusstsein*.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

chiar că ar trebui învățat pe de rost[7]. Leibniz identifică şi defineşte mai multe niveluri ierarhice ale cunoaşterii, pe care Coşeriu le prezintă în următoarea schemă[8]:

Nivelul cel mai primitiv de cunoaştere este *cognitio obscura* (cunoaşterea vagă), prin care nu se realizează nici măcar identificarea obiectului (Coşeriu exemplifică această formă de cunoaştere cu situația în care întâlnim o persoană care ni se pare cunoscută, dar nu ştim cine este şi nici unde am mai întâlnit-o. Alt exemplu ar putea fi: auzim un cuvânt, ştim că este german, dar nu ştim ce înseamnă). *Cognitio clara* este nivelul de cunoaştere care ne permite identificarea obiectului (adică „recunoaştem persoana şi ştim cine este"). La acest nivel de cunoaştere se face diferențierea între *cognitio clara confuza* (care permite, pe lângă identificare, recunoaşterea unui obiect ca fiind, de exemplu, „frumos" sau „urât", dar nu şi argumentarea) şi *cognitio clara distincta* (care dă posibilitatea celui care o posedă să argumenteze ceea ce ştie). Urmează o altă diferențiere: *cognitio clara distincta* poate fi *inadecvata* (care este nivelul de cunoaştere la care se pot prezenta argumente nemijlocite, nu însă şi argumente pe care se sprijină argumentele nemijlocite) sau *adecvata*. *Cognitio inadecvata* poate fi asemănată, de exemplu, cu știința unui elev care identifică un triunghi ca fiind dreptunghic şi calculează lungimea ipotenuzei triunghiului ca rădăcină pătrată din suma pătratelor catetelor, argumentând că a aplicat teorema lui Pitagora, dar pe care nu ştie să o demonstreze. Argumentația sa se opreşte la nivelul argumentelor nemijlocite; nivelul său de cunoaştere nu îi permite să facă o „argumentare a argumentării". Ori *cognitio adecvata*, spre deosebire de *cognitio inadecvata*, presupune tocmai acest aspect: capacitatea de argumentare a argumentelor, în faze ale unui proces continuu, a cărui finalitate tinde (după Coşeriu) către „un principiu, un postulat sau o ipoteză", care nu mai pot fi argumentate.

Putem considera „buna cunoaştere a unei limbi" ca fiind o *cognitio clara distincta inadecvata*. O condiție necesară de atingere a exemplarității în cunoaşterea limbii este ca vorbitorul să devină lingvist, adică să-şi sublimeze nivelul de cunoaştere a limbii prin însuşirea „ştiinței limbii" pentru a ajunge la *cognitio clara distincta adecvata*. O descriere originală şi interesantă a ceea ce înseamnă cunoaşterea

[7] Eugenio Coşeriu, *Sprachkompetenz: Grundzüge der Theorie des Sprechens*, 2., durchgesehene Aufl, Tübinger Beiträge zur Linguistik 508, Tübingen, Narr, 2007, p. 205.

[8] *Ibidem*, p. 206.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

exemplară a unei limbi o face Harald Weinreich, care este de părere că a vorbi şi a scrie „bine" într-o limbă presupune mai mult decât a vorbi şi scrie „corect" (adică a vorbi sau scrie conform normelor). Referindu-se la limba germană, el afirmă că „gutes Deutsch ist mehr als richtiges Deutsch": „Nur derjenige spricht oder schreibt gutes Deutsch, der sein Sprachbewusstsein an vielen Sprachformen der Vergangenheit und Gegenwart und möglichst auch an fremden Sprachen verfeinert hat. Der sich ferner dazu erzogen hat, nicht immer alle seine Gedanken an die Sachen zu wenden, von denen die Rede sein soll, sondern einen Teil seiner Aufmerksamkeit bei den Wörtern zurückhalten, die vielleicht noch besser gesetzt werden können, als es die erste Eingebung geraten hat. So entsteht Sprachkultur, beim einzelnen ebenso wie in einer Nation, wenn diese sich denn einer Kultursprache bedienen und eine Kulturnation sein will"[9].

Deşi citatul de mai sus este aproape perfect traductibil în limba română, având în vedere noțiunile utilizate de Weinreich (de exemplu, *Sprachkultur*, *Kultursprache*, *Kulturnation*), noțiuni pe care nu intenționăm să le explicităm sau să le utilizăm în continuare[10], nu vom include în textul prezentei lucrări o traducere fidelă şi adecvată a citatului, pentru a nu risca încălcarea criteriilor de textualitate formulate de Beaugrande şi Dressler[11], în special a criteriului de *coerență*, care presupune ca noțiunile utilizate într-un „Oberflächentext" (adică în forma fizică, văzută sau auzită a unui text) trebuie să fie „reciproc relevante"[12]. Din acest motiv, ne limităm la formularea unei parafraze (sau traduceri infidele, dar adecvate, ale textului lui Weinreich). Cunoaşterea exemplară a unei limbi presupune ca vorbitorul:

– să-şi fi sublimat conştiința lingvistică pe baza cunoaşterii multor forme ale limbii din trecut şi din prezent, dar şi a unor limbi străine[13];

[9] Harald Weinrich, *Wege der Sprachkultur*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988, p. 7.

[10] Deşi sunt noțiuni importante, de exemplu, pentru explicarea deosebirii ontologice dintre limbajul verbal şi celelalte tipuri de limbaj. Despre limbajul verbal, Oswald Spengler susține (desigur, în mod eronat) că acesta ocupă un loc foarte modest în *regnul limbajului*, iar cine dorește să pătrundă în *ființa limbajului* ar trebui să abandoneze analiza cuvintelor şi să observe cum „vorbeşte un vânător cu câinele său": „Wer in das Wesen der Sprache eindringen will, der lasse alle gelehrten Wortuntersuchungen beiseite und beobachte, wie ein Jäger mit seinem Hunde spricht. […] Es ist der Grundfehler der Sprachwissenschaft, dass sie Sprache überhaupt und menschliche Wortsprache verwechselt, nicht theoretisch, aber regelmäßig in der Praxis aller Untersuchungen. Das hat zu einer maßlosen Unkenntnis der unübersehbaren Menge von Prachtarten geführt, die unter Tieren und Menschen im allgemeinen Gebrauch sind. Das Reich der Sprache ist viel weiter, als alle Forscher bemerken, und die Wortsprache in ihrer heute noch nicht verlorenen Unselbständigkeit nimmt in ihm einen viel bescheidneren Platz ein".

[11] Acestea fiind *coeziunea, coerența, intenționalitatea şi acceptabilitatea, informativitatea, situaționalitatea, intertextualitatea*. Vezi Robert De Beaugrande, Wolfgang Dressler, *Einführung în die Textlinguistik*, Tübingen, Niemeyer, 1981.

[12] Vezi De Beaugrande şi Dressler, *op. cit*., p. 5.

[13] Acest aspect nu este lipsit de importanță, căci limba, cultura şi spiritul unei națiuni au un caracter dinamic… se schimbă mereu, în bine sau în rău. În 1889, Friedrich Nietzsche scria despre spiritul german „că devine tot mai grosolan, că-şi pierde profunzimea" şi era înspăimântat de „felul cum se degradează tot mai mult gravitatea germană, profunzimea nemțească, *pasiunea* germană pentru problemele spirituale". Friedrich Nietzsche, *Amurgul idolilor*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 67.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

– să nu-şi concentreze atenţia exclusiv asupra obiectelor despre care se vorbeşte, ci şi asupra cuvintelor cu care se vorbeşte[14].

Desigur, nu putem imputa germanilor bucovineni faptul că nu toţi vorbeau exemplar limba germană cultă. În orice grup etnic, popor sau naţiune, cei care vorbesc exemplar *limba cultă* sunt doar o minoritate. Marea majoritate a vorbitorilor unui idiom (limbă sau varietate lingvistică) se situează pe nivelul *cognitio clara confuza* (iar unii intelectualii medii, pe nivelul *cognitio clara distincta inadaequata*). Problema este că, în momentul unirii Bucovinei cu România, minoritatea germană dispunea, se pare, de un număr insuficient de elite intelectuale care să se ocupe de cultivarea limbii germane, măcar din perspectiva adaptării uzului acesteia la noile realităţi sociale, culturale, administrative şi juridice.

Faptul că, după anul 1918, s-a urmărit impunerea uzului limbii române în toate domeniile vieţii sociale a generat conflicte lingvistice şi culturale. Atenuarea acestor conflicte ar fi fost posibilă, dacă învăţaţii germani din Bucovina ar fi încercat să înţeleagă obiectiv (adică ştiinţific) politica lingvistică a României Mari[15] şi să înveţe exemplar româneşte (adică mai bine decât românii, o naţiune cu o cultură modestă, dar care a creat o limbă cu un tezaur şi un potenţial fantastic de mijloace de expresie)[16] . Însă, pentru „apărarea" limbii lor, germanii bucovineni au acţionat aproape exclusiv politic, formulând revendicări şi criticând politica culturală promovată de stat. Altfel ar fi arătat, poate, lucrurile, dacă acţiunile politice[17] ar fi fost sprijinite prin serioase preocupări ştiinţifice în vederea înţelegerii obiective a noilor fenomene şi procese.

Deşi s-a scris enorm despre Bucovina, există foarte puţine lucrări în care dinamica schimbării situaţiei lingvistice (de regulă, bine documentată) să fie interpretată obiectiv[18]. Nici nu ştiu dacă acest lucru ar fi posibil, ceea ce nu înseamnă că trebuie renunţat la idealul respectării principiului obiectivităţii.

Din acest motiv, considerăm oportun să amintim aici cele cinci „principii ale lingvisticii ca ştiinţă a culturii", formulate de Eugen Coşeriu: al obiectivităţii, al umanismului, al tradiţiei, al antidogmatismului şi al utilităţii publice. Aplicarea consecventă a acestor principii ne poate ajuta la înţelegerea obiectivă (sau, cel puţin, nesentimentală) a evoluţiei culturale din spaţiul bucovinean. O descriere interesantă

[14] Desigur că în lingvistică există şi alte abordări ale conceptului de *cunoaştere a limbii*. Günther Grewendorf, de exemplu, utilizează conceptele de *competenţă pragmatică* (capacitatea de a utiliza propoziţii în vorbire) şi *competenţă gramaticală* (capacitatea de a forma propoziţii corecte) în Günther Grewendorf, *Sprachliches Wissen: eine Einführung în moderne Theorien der grammatischen Beschreibung*, 1. Aufl, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1987, p. 34.

[15] Ce obiective se urmăresc? Care pături sociale sau profesionale sunt cele mai interesate de înfăptuirea unei normalizări lingvistice?

[16] Numai dacă vorbeşti „exemplar" limba oficială poţi (eventual) apăra cu succes drepturile minorităţii din care faci parte.

[17] De combatere a noii „normalităţi lingvistice".

[18] Mulţi autori care scriu despre Bucovina folosesc frecvent cuvintele *germanizare, polonizare, românizare* (sau *romanizare*), *ucrainizare* etc. De cele mai multe ori, aceste cuvinte denumesc (în context) *concepte ideologice* şi nu au „demnitatea" specifică cuvintelor care denumesc *concepte ştiinţifice*.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

a acestor principii o găsim şi în discuțiile purtate de Eugen Coşeriu cu romaniştii Johannes Kabatek şi Adolfo Murguía[19].

Principiul obiectivității este aplicabil tuturor ştiințelor (nu numai ştiințelor culturii), căci omul de ştiință are datoria de „a spune lucrurile aşa cum sunt", iar dacă a greşit, trebuie să recunoască că a greşit, şi să o ia de la început. Imposibilitatea practică de a atinge obiectivitatea absolută în descrierea unui lucru[20] nu anulează validitatea principiului obiectivității, căci acesta este un principiu deontologic al ştiinței[21].

Principiul umanismului porneşte de la ideea că, în ştiințele culturii, indivizii umani sunt ei înşişi subiecții activității şi, prin urmare, „ştiu despre ce este vorba". Aplicat în lingvistică sau în istorie, acest principiu interzice învățatului să-l considere aprioric pe vorbitor sau pe trăitorul evenimentelor istorice ignorant, căci acesta posedă o cunoaştere dobândită intuitiv sau prin observație (adică o *cognitio confusa*) şi ştie prin ce experiențe a trecut şi ce vrea să spună, chiar dacă se exprimă greşit şi/sau defectuos. Eventual, învățatul poate să-l corecteze, arătându-i că este doar o iluzie cunoaşterea sa, iar, în realitate, lucrurile stau altfel.

Principiile tradiției, antidogmatismului şi *utilității publice* sunt, de fapt[22], corolare desprinse din principiul umanismului. Conform principiului tradiției, cercetătorul trebuie să pornească de la premiza că învățații din vremurile trecute au fost de bună credință, chiar dacă au susținut idei sau teorii care, în prezent, se dovedesc a fi greşite. În privința acestor teorii (elaborate în trecut), trebuie cercetate cauzele care au determinat erorile şi care sunt aspectele corecte ale teoriilor respective. Principiul antidogmatismului este proiecția în contemporaneitate a principiului tradiției: nici o concepție sau teorie nu este în totalitate greşită; fiecare conține un miez de adevăr, care trebuie descoperit. Ultimul principiu, cel al utilității publice (denumit de Coşeriu şi principiul *responsabilității sociale*), afirmă că cercetătorul (teoreticianul) nu are responsabilități numai față de ştiință, ci şi față de comunitatea din care face parte şi față de întreaga umanitate. Prin urmare, trebuie să urmărească ca produsele activității sale să aibă şi o finalitate practică, utilă societății[23].

[19] Publicate în volumul *Die Sachen sagen, wie sie sind...*; vezi Johannes Kabatek şi Adolfo Murguía, *„Die Sachen sagen, wie sie sind...": Eugenio Coseriu im Gespräch* (Tübingen, Narr, 1997).

[20] Datorită faptului că observația se face mereu dintr-o anumită perspectivă, iar interpretarea se face de către o persoană, care trăieşte într-o anumită perioadă istorică şi într-un anumit spațiu cultural, având un anumit nivel de cunoaştere, imposibilitatea obiectivității absolute poate fi pusă în legătură şi cu următoarea teză a lui Blaga: „Cât timp cunoaşterea operează cu *concrete* şi cu *concepte* (despre care ştim în ce raporturi stau), un *rezultat* absolut *rațional* al cunoaşterii e imposibil" (Lucian Blaga, *Trilogia cunoasterii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2013, p. 355).

[21] Romanistul german Johannes Kabatek (fost student şi, apoi, al doilea succesor al lui Eugen Coseriu în funcția de şef al Seminarului de Romanistică al Universității Tübingen) formulează acest principiu în modul următor: „Die Wissenschaft hat zum Ziel, Fortschritte in der Erkenntnis zu erzielen, wobei sie anstrebt, die Gegenstände ihrer Betrachtung *objektiv* darzustellen und von dem jedem Menschen eigenen subjektiven Blick zu abstrahieren". Johannes Kabatek, Claus D Pusch, *Spanische Sprachwissenschaft: eine Einführung*, Tübingen, Narr, 2009, p. 30.

[22] După cum susține însuşi Coşeriu; vezi J. Kabatek, A. Murguía, *Die Sachen sagen, wie sie sind…*, p. 180.

[23] De exemplu, încetinirea extincției uzului limbii germane în Bucovina.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

Privite în ansamblu, cele cinci principii coşeriene pot constitui un cadru de discuţii în vederea reconcilierii teoreticienilor care, doar din considerente emoţionale, anatemizează *germanizarea, polonizarea, românizarea* sau *ucrainizarea* în Bucovina.

Cunoaştem din interior minoritatea germană din Bucovina şi am analizat în mod empiric cum, când, unde şi cu cine membrii acestei comunităţi folosesc în vorbire limba germană sau măcar o varietate lingvistică, care s-ar putea numi *simple German*. Pentru sistematizarea şi interpretarea observaţiilor noastre am folosit o teorie a lingvistului german Hans-Jürgen Sasse despre extincţia limbilor. Acesta consideră noţiunea de „moarte a limbii" ca fiind cea mai macabră „metaforă antropomorfă" utilizată în lingvistică, căci, în cele mai multe cazuri, odată cu extincţia limbii dispar tradiţia şi independenţa socio-culturală a grupului vorbitorilor nativi ai limbii respective. În anul 1992, Hans-Jürgen Sasse publică eseul *Theory of Language Death*, în care prezintă un model al procesului de extincţie a limbilor[24]. Am constatat că teoria acestuia este comprehensivă nu numai în cercetarea extincţiei propriu-zise a unui idiom, ci şi în extincţia, cu sau fără potenţial de revitalizare, a uzului şi a cunoaşterii unui idiom într-o anume regiune istorică, cum ar fi, de exemplu, limba franceză în Louisiana sau limba germană în Bucovina. Teoria lui Sasse (elaborată în limba engleză) conţine o terminologie specifică. Termenii fundamentali pe sfera şi conţinutul cărora Sasse îşi elaborează modelul extincţiei limbilor sunt următorii[25]:

A = Abandoned Language (Language which is dying out).
T = Target Language (Dominant language which is continued).
Primary Language = L with higher degree of lexical, grammatical and pragmatic competence.
Secondary Language = L with lower degree of lexical, grammatical and pragmatic competence.
Primary Language Shift = Shift from A as Primary to T as Primary and from T as Secondary to A as Secondary.
Language Replacement (= Complete Shift) = Total replacement of A by T (possibly T_A, i.e. an A-influenced variety (dialect) of T).
Language Transmission = Purposive, directed passing-on of a language from one generation to the next.
Language Transmission Strategies (LTS) = The whole array of techniques, used by adults to assist their children in first language acquisition, e.g. "motherese", repetitions, exercise games, corrections, metacommunication, etc.
Language Decay = Pathological language disintegration.
Semi-Speaker = Member of the post-Language-Transmission break generation with imperfect knowledge of A.
Terminal Speaker (Sometimes confused with imperfect speaker) = Last generation speaker.
Simplification = Removal of linguistic complexities.
Reduction = Removal of significant/essential/functionally necessary parts of the language.

[24] Acest model se bazează pe studiul idiomurilor *East Sutherland Gaelic* (o varietate a galezei scoţiene) şi *Arvanitika* (un dialect albanez din Grecia).

[25] Hans-Jürgen Sasse, *Theory of Language Death*, în vol. *Language Death. Factual an Theoretical Exploration with Special Reference to East Africa*, Berlin – New York, Mouton de Gruyter, 1992, p. 18.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

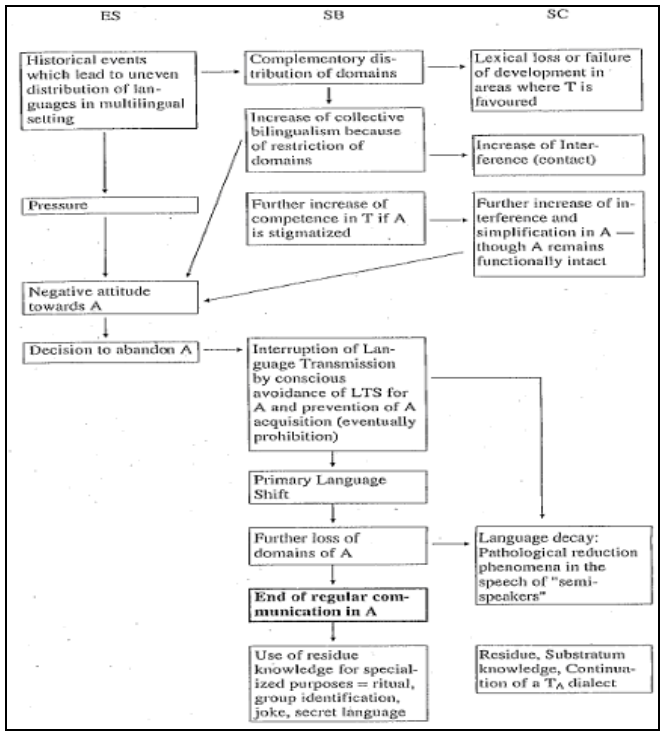
Factorii care determină procesul extincției limbilor sunt structurați de Sasse pe trei niveluri:

1. Nivelul factorilor culturali, sociali şi istorici, care determină un grup de vorbitori să-şi abandoneze limba şi să nu o mai transmită urmaşilor. Acest nivel este denumit *external settings* (ES). Analiza respectivilor factori nu face obiectul cercetării lingvistice, ci mai degrabă a celei istorice, sociologice, demografice etc. Însă, o investigare completă a extincției unei limbi trebuie să țină în mod obligatoriu cont de această categorie de factori;

2. Nivelul comportamentului lingvistic, numit de Sasse *speech behavior* (SB). Acest nivel cuprinde factorii care îl determină pe un vorbitor sau semivorbitor[26] bilingv să utilizeze o limbă sau alta în funcție de situația comunicativă, adică în funcție de când, despre ce, unde şi cu cine vorbeşte[27]. Comportamentul lingvistic face obiectul investigației sociolingvistice.

3. Nivelul consecințelor structurale, numit *structural consequences* (SC), al cărui conținut îl constituie factorii ce determină modificări fonologice, morfologice, sintactice şi lexicale ale limbii intrate în procesul de extincție.

Întregul proces de extincție este sintetizat în următoarea schemă:

[26] Asupra noțiunii de „semivorbitor” vom reveni mai jos.

[27] Sasse face referire şi la lucrarea lui Joshua Fishman, *Who Speaks What Language to Whom and When?*

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

Modelul ilustrat în schema de mai sus este pe deplin aplicabil şi procesului de extincție a uzului limbii germane în Bucovina. Extincția unei limbi sau extincția uzului unei limbi într-o regiune cu o anumită identitate culturală este declanşată întotdeauna de evenimente istorice. În urma aderării Bucovinei la România, limba germană îşi pierde statutul de limbă oficială, nemaifiind folosită în administrație şi în justiție. O anumită perioadă, germana mai rămâne limbă de circulație regională, însă, după scurt timp, este eliminată şi din alte domenii ale vieții sociale şi culturale, cum ar fi teatrul sau universitatea. Mai apoi se exercită presiuni pentru scoaterea acesteia din şcolile de stat şi pentru formarea unei atitudini sociale negative în raport cu uzul public al limbii germane. Este de remarcat însă că germana, prin aportul unor învățați evrei, îşi menține o poziție de vârf în presă, continuând să apară publicații, cum ar fi „Czernowitzer Allgemeine Zeitung" sau „Czernowitzer Morgenblatt".

În această fază, limba germană şi-a păstrat totuşi statutul de limbă funcțională, fiind utilizată ca limbă de comunicare în familie, organizații etnice, culturale, religioase şi în instituțiile de învățământ private care au fost înființate în perioada interbelică pentru a suplini eliminarea graduală a limbii germane din şcolile de stat.

Noile condiții istorice au determinat extinderea bilingvismului în rândurile populației germanofone din Bucovina. Analiza extinderii bilingvismului în perioada interbelică nu se poate face fără diferențierea celor două grupuri principale de populație germanofonă din Bucovina: evreii şi germanii. Atitudinea acestor grupuri față de românizare şi extinderea bilingvismului în rândurile lor este diferită. Acest aspect nu va fi analizat în prezenta lucrare. Pentru a sugera însă o posibilă problematizare corectă a acestei chestiuni, prezentăm traducerea unui text citat de Luminița Fassel în eseul *Jüdische Journalisten als Vermittlungsinstanz des Rumänischen.* Textul, scris de un autor care semnează cu „von einem jüdischen Schulmann", a fost publicat în ziarul german „Czernowitzer Morgenblatt" (1921)*:*

„Şi noi, evreii bucovineni, vorbim o limbă şi aceasta este deocamdată germana. Ea nu reprezintă pentru noi ceea ce reprezintă pentru poporul german. Ne este, în principiu, indiferentă; pentru noi, evreii, toate limbile sunt sfinte, spre deosebire de toate celelalte popoare ale pământului, cărora doar propria limbă le este sfântă. Noi suntem oricând dispuşi, dacă împrejurările o cer, să schimbăm limba noastră actuală cu o alta, deci, în cazul de față, pe cea germană cu cea română, însă să se respecte legea naturii şi să ni se lase timp! Limba nu este o haină pe care o dezbraci pentru a îmbrăca imediat alta"[28].

Încă din perioada interbelică se observa o modificare a comportamentului lingvistic al populației germane, care nu-şi mai putea folosi limba maternă în relația cu autoritățile statului pentru ca, mai apoi, să apară în şcoli şi în mai toate locurile publice afişe cu îndemnul/ordinul: „Vorbiți românește!". Reducerea numărului

[28] Luminița Fassel, „Jüdische Journalisten als Vermittlungsinstanz des Rumänischen in der deutschsprachigen Presse der Bukowina in Großrumänien", în *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt? Rumänien und rumänische Sprachgebiete nach 1918*, Stuttgart, Jan Thorbecke Verlag, 1999, p. 245.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

de domenii în care putea fi utilizată limba germană a determinat o reducere a competenței lingvistice, populația germanofonă renunțând la idealul adaptării continue a idiolectelor şi sociolectelor la normele fonologice, sintactice şi lexicale ale limbii germane literare. Chiar discursul intelectualilor şi textele din presă nu au rămas imune la interferența lingvistică determinată de noul cadru al contactului lingvistic cu populația majoritară. O bună descriere a acestui aspect este făcută de Luminița Fassel în lucrarea deja amintită.

Sasse distinge trei faze ale procesului de extincție a unei limbi. Aceste faze pot fi identificate şi în procesul de dispariție a uzului limbii germane în Bucovina. Şi anume:

1. *Primary language shift*. Aceasta este faza în care au loc mutații la nivelul comportamentului lingvistic. O parte a populației dobândeşte un nivel de competență în limba dominantă (*target language*), care este superior celui în limba la a cărei uz începe să se renunțe (*abandoned language*). La populația bucovineană germană fenomene de *primary language shift* se manifestă până în anul 1945, în special în familiile mixte. Specifică acestei faze este ceea ce Sasse denumeşte *simplificare* (*simplification*), adică eliminarea din uz a structurilor lingvistice complexe, aspect care însă nu afectează comunicarea cotidiană, ci numai comunicarea ştiințifică, filozofică şi creativitatea lingvistică.

2. *Language decay*. Este faza caracterizată prin creşterea numărului de semivorbitori (*semi-speaker*), care posedă competență lingvistică defectuoasă (în sensul că nu stăpânesc lexicul şi structurile gramaticale) sau deficitară (adică nu pot exprima în limba recesivă tot ce ar dori să spună). Când uzul limbii ajunge în această fază de degenerare se manifestă fenomenul de *reducție* (*reduction*), care constă în pierderea unor componente esențiale ale limbii. Fenomenul de simplificare nu afectează în mod iremediabil caracterul funcțional al limbii recesive, însă reducția reprezintă ultimul pas dinaintea renunțării la utilizarea limbii recesive în comunicarea cotidiană.

3. *Language death*. Este faza finală a procesului gradual de extincție a limbii şi se produce atunci când limba nu mai este folosită ca limbă de comunicare în majoritatea domeniilor. Rămân doar, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, relicve ale uzului limbii, cum ar fi ritualuri religioase, festivități familiale, evenimente culturale sau ştiințifice. Extincția unei limbi nu presupune dispariția tuturor vorbitorilor competenți ai acestei limbi, ci renunțarea la uzul activ al acesteia într-o comunitate de vorbitori.

În privința uzului limbii germane în Bucovina pot fi identificate caracteristici specifice primei faze încă din perioada interbelică. După cum am menționat mai sus, declanşarea acestei faze a fost determinată de evenimentele istorice care au urmat Primului Război Mondial şi de politicile etnice şi lingvistice promovate în România Mare timp de aproape douăzeci de ani. Aceşti factori au determinat slăbirea, nu însă şi extincția uzului competent al limbii germane în Bucovina. Lovitura de grație a fost dată de evenimentele care au avut loc începând cu cel de-al Doilea Război Mondial. Nu insistăm asupra acestor evenimente care sunt

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

interpretate deosebit de controversat în istoriografie. Renunțăm la descrierea vicisitudinilor, vinovaților şi vinovățiilor care au determinat extincția uzului limbii germane, limitându-ne doar la enumerarea câtorva aspecte ale realității bucovinene postbelice care nu pot fi negate:

a) inexistența şcolilor cu predare în limba germană, a instituțiilor culturale germane şi a unor intelectuali germani autentici;

b) eliminarea graduală a limbii germane din cultul catolic de rit roman în favoarea limbii noilor convertiți care, după anul 1990, au devenit chiar majoritari în comunitățile catolice bucovinene;

c) lipsa libertății de exprimare şi asociere până în anul 1990;

d) eficiența scăzută a predării limbii germane ca limbă străină în şcolile româneşti din Bucovina şi din fostul Regat.

Desigur că nu numai factorii externi, ci şi o anumită „stare de spirit" a germanilor bucovineni a jucat un rol important în extincția uzului limbii germane. Abordând tema europenismului romanilor, Ioan Oprea face următoarea afirmație despre români:

(...) Starea de spirit a românilor a devenit fatalistă, ceea ce a contribuit la anularea oricărei inițiative de emancipare şi a indus starea de a se complăcea în condiții de existență deplorabile, prin reducerea idealului vieții la simpla supraviețuire[29].

Acest enunț descrie perfect şi starea de spirit a germanilor bucovineni din 1918 încoace. În privința uzului limbii germane în Bucovina există o discrepanță între realitatea lingvistică şi discursul metalingvistic sau cel politic. Dar orice încercare serioasă sau măcar bine intenționată de revitalizare a uzului unei limbi trebuie să pornească de la descrierea obiectivă a realității lingvistice.

Conform teoriei lui Sasse, o limbă aflată în prima fază de îmbolnăvire (*primary language shift*) poate fi revitalizată prin schimbarea politicii lingvistice sau prin suportul unei comunități lingvistice externe, în care limba trăieşte. Acest lucru nu s-a întâmplat în prima perioadă de decădere a uzului limbii germane în Bucovina. În faza a doua (*language decay*) revitalizarea este mai dificilă, fiind posibilă doar dacă un număr însemnat de vorbitori competenți reuşesc să transmită copiilor şi nepoților limba maternă. Nici acest fenomen nu s-a produs în cazul germanilor bucovineni. În perioada interbelică, germanii şi-au format, după o paradigmă a românilor (mereu mândri că au supraviețuit ca o insulă de latinitate în turbulenta mare slavă), idealul de a se dezvolta ca o oază de germanitate pe insula românității. După anul 1945, germanii au abandonat şi acest ideal (sau pseudo-ideal), considerând că supraviețuirea lor fizică este posibilă numai prin emigrare sau prin ridicarea tuturor barierelor imunitare în fața asimilării etnice şi lingvistice.

Începând cu faza a treia (*language death*), revitalizarea unei limbi sau a uzului unei limbi într-o regiune istorică este posibilă doar pe cale artificială. O revitalizare de acest tip nu este plauzibilă în cazul uzului limbii materne de către germanii din

[29] Ioan Oprea, *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european*, colecția „Academica", seria Științele comunicării 54, Iași, Institutul European, 2008, p. 346.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)

Bucovina pentru că numărul acestora este mic şi în continuă scădere, iar în comunitate nu există corifei ai ştiinţei, culturii sau politicii. Nu este nici măcar de aşteptat să fie create condiţiile *sine qua non* pentru demararea unei revitalizări, adică:

a) secţii şcolare cu predare în limba germană;

b) cursuri de predare a limbii germane ca limbă maternă;

c) locuri de studii bugetate, alocate special de universitățile din România etnicilor germani bucovineni (după modelul cotei de admitere la studii rezervate rromilor);

d) burse de studii acordate pe criterii etnice de statele europene germanofone (precum cele acordate de Statul Român basarabenilor sau aromânilor din Albania) etc.

e) subvenţii pentru funcţionarea eficientă a unui centru cultural german în Bucovina.

Condiţiile enumerate mai sus nu pot fi obținute prin activități ştiinţifice, ci prin activităţi politice. Însă, activitățile politice, pentru a fi eficiente şi durabile trebuie să se bazeze, printre altele, pe strategii ştiinţifice şi culturale autentice.

Astfel, germanii Bucovinei şi actele lor de vorbire în limba maternă nu mai există decât ca relicve ce vor atrage din ce în ce mai puţin atenţia lingviştilor, sociologilor, etnologilor, clericilor şi politicienilor din Europa.

BDD-A32726 © 2018 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:03:44 UTC)